Oponentský posudek diplomové práce

Autor: Bc. Václav Sklenář
Název: Teorie tolerance u Reinera Forsta

Jako téma své diplomové práce zvolil autor problematiku tolerance, jež je, jak je doloženo na historickém vývoji pojmu tolerance, relativně dlouho diskutovaným problémem, a v současnosti velmi aktuálním politickým problémem. Tuto problematiku autor rozvíjí na základě interpretace knihy současného, patrně vlivného autora, Reinera Forsta, Toleration in Conflict. Autor veden strukturou Forstovy knihy rozvíjí v rámci interpretace nejprve systematickou analýzu pojmu tolerance, poté analyzuje čtyři pojetí pojmu tolerance, jež jsou doložena na historickém vývoji tohoto pojmu. Rozdíl těchto různých historických formacích je dán různou interpretaci základních složek pojmu tolerance, jimiž jsou složka námitky, přijetí a odmítnutí. Rozdíl těchto složek a jejich konstitutivní význam pro pojem tolerance je rozvinut ze základní teze, podle které je pojem tolerance takovým pojmem, který předpokládá společenský konflikt. Z toho totiž plyne, že diference stran v konfliktu musí zůstat zachována, avšak musí být zároveň myšlena jako jejich jednota, takže – patrně základním problémem tolerance – je otázka, jak určit hranici tolerance, jež souvisí interně s tím, jak jsou interpretovány strany konfliktu, a to jednak ve vzájemné relaci, a jednak ve svém sebevztahu, přičemž oba typy vztahu jsou pojaty jako komplementární. Historická pojetí pojmu tolerance lze rozvinout právě z tohoto interpretačního kontextu, což je dobře patrné na rozdílu permisivního pojetí a pojetí tolerance jako úcty, přičemž v části 3. autor představuje Forstovo vlastní pojetí pojmu tolerance jakožto založené na vzájemné úctě stran konfliktu a analyzuje jeho argumenty ve prospěch teze, podle které je právě toto pojetí nejlepší odpovědí na otázky, související s naznačenou dynamicko-dialektickou strukturou problému tolerance. V závěrečné části pak autor rozvíjí své vlastní námitky proti Forstovu pojetí.
Práce je dobře a promyšleně rozvržená a je dobře napsaná ve dvou ohledech, jednak stylisticky a jednak a zejména argumentačně-analyticky. Zejména tato stránka práce je jejím největším kladem, což se projevuje obzvláště v závěrečné části, ve které rozvíjí autor vlastní kritiku Forstova pojetí. Zde autor dokládá svou schopnost velmi důkladné argumentační analýzy. Dokonce bych řekl, že v tomto ohledu je práce poměrně nadstandartní.
I přes nesporné kvality práce, lze uvést následující připomínky. (i) Rozdíl pojmu a pojetí není tak samozřejmý, jak autor implicitně podsouvá, a zasluhoval by tedy důkladnější analýzu. Pojetí má být „podmnožinou pojmu“ (14), přičemž je dáno různou interpretací konstitutivních momentů pojmu. Není vůbec zřejmé, jak máme rozumět termínu „podmnožina pojmu“. Lze to chápat v návaznosti na tradiční rozlišení intenze a extenze pojmu buď tak, že podmnožinou pojmu je jeho imanentní obsah.

Pak je však otázkou, jestli nejsou podmnožinou pojmu jiné pojmy, nikoliv jiná pojetí pojmu. Např. pojem kmene jako součást pojmu stromu není pojetím pojmu stromu. Intenzí pojmu tolerance jsou patrně jeho odlišené složky. Nyní je otázkou, zda různé interpretace těchto složek, jež mají konstituovat jeho odlišná pojetí, nevedou nakonec k různým pojmům tolerence, takže ani při tomto výkladu by se rozdíl pojmu a pojetí nedal udržet. Je otázkou, zda by se např. za permisivním a koexistenčním pojetím pojmu tolerence ve skutečnosti neskrývaly dva odlišné pojmy tolerance. Jelikož se jedná o zcela bazální rozlišení celé práce, měla mu být věnována obsáhlejší analýza. (ii) Zrovna tak neproblematický není ani způsob, jak Forst – a autor spolu s ním – interpretuje vztah dvou rovin rozvoje problému tolerance, totiž rovinu „normativní teorie“ (8) a rovinu „kritické historie argumentace“. V souvislosti s tím, jak autor tento vztah představuje, ho chápu jako vztah mezi systematickým rozvinutím nějakého pojmu a jeho historickým vývojem, přičemž konkrétněji tomu rozumím tak, že mezi oběma rovinami má existovat interní souvislost, takže historický vývoj pojmu nemá být separovatelný od jeho pojmově-systematické explikace, et vice versa. Zde se dokonce zdá, že „kritická historie argumentace“ musí pojmové explikaci předcházet („Tato analýza má následně umožnit vypracování vlastní normativní teorie tolerance“, 8). Co se míní termínem „kritická historie argumentace“, jsou přitom různé přístupy k problému tolerance u konkrétních autorů (např. Augustinus, Locke, Kant). Zde se klade více otázek, např. zda je normativně- pojmová rovina skutečně závislá na konkrétní dějinně-filosofické podobě, zda např. (19) okolnost, že v permisivním pojetí je jedna strana konfliktu mocenská (má takříkajíc interpretační právo), a druhá tudíž deviantní, nelze rozvinout na základě explikace pojmových implikací přítomných již v samotném pojmu permisivního pojetí, aniž by za tím účelem bylo nutné rekurovat k historickému vývoji tohoto pojetí. Konkrétní dějinně-filosofická podoba by pak byla nanejvýš ilustrací či instanciací pojmu, který by na ní byl nezávislý. Konec konců, autor to naznačuje sám svou formulací na str. 19: Augustinova pozice je „příkladem“, který umožňuje „nahlédnout problémy“ permisivního pojetí tolerence. Vztah obou rovin je tedy nejasný a problematický. V tomto kontextu bych chtěl podotknout, že podobnost s Hegelem je zde skutečně spíše náhodná. Např. vztah obou rovin je ve Fenomenologii ducha pojat jinak. A Hegel navíc ukazuje „die Notwendigkeit des Fortgangs“ od jedné podoby vědomí k jiné, což Forst, soudě dle autorovy interpretace, nedělá, takže výběr jednotlivých dějinně-filosofických podob tolerance působí arbitrárně, a je tedy právě jen výběrem. (iii) V textu je několikrát naznačeno, že na formování Forstovy koncepce měla zásadní vliv Kantova praktická filosofie. Vzhledem k tomu by čtenář očekával, že tento vliv bude podroben detailní analýze. Pak by se nemohlo stát, že autor (58) přichází s tvrzením, že Kantova morální filosofie „obsahuje celou řadu předpokladů, které by bylo lze zpochybnit...“, aniž by k měl k tomuto tvrzení vypracovaný odpovídající argumentačně-interpretační potenciál. Možná obsahuje, ale autor by to musel doložit, což nedělá. Jeho tvrzení tak

zůstává velmi vágní a čtenář se má patrně dohadovat, které předpoklady by to mohly být. Navíc by bylo patrně možné korigovat rovněž ne zcela správnou představu, že Kantova morální filosofie se zakládá na důstojnosti lidské osoby. Kantova morální filosofie se cele odvíjí od pojmu sebevztažné vůle, jež je sobě samé zákonem, a teprve odsud je jako implikace odvozena důstojnost lidské osoby. Kantova koncepce tak určité pojetí lidskosti nepředpokládá, nýbrž naopak odvozuje z nauky o kategorickém imperativu, a nelze tak vůči ní vznést námitku, kterou autor adresuje i Forstově koncepci, totiž že moralita je založena v „partikulárním pojetí lidskosti, jehož platnost může být zpochybněna v rámci rozumné neshody“ (56). Lze se domnívat, že tuto okolnost si Forst uvědomuje, a proto bere jako základ své koncepce Kantovu teorii autonomní vůle. V tomto bodě by potom byla autorova kritika Forstovy koncepce minimálně problematická. Právě to by se však dalo odstranit, pokud by autor věnoval náležitou analytickou pozornost tomuto základu Forstovy koncepce. (iv) Je zjevné, a z textu je to patrné, že dalším základním bodem Forstovy koncepce je teorie vzájemného uznání, na němž se může pojetí tolerance jako úcty teprve zakládat. V tomto bodě je práce obdobně deficientní jako v předchozím bodě. Možná, že by Forstova koncepce byla představena jako ucelenější, kdyby autor věnoval náležitou pozornost tomuto konceptu. (v) Nakonec si kladu ještě dílčí otázku, zda lze skutečně použít jako argument pro obhajobu kreacionismu jako něčeho, co má být tolerováno, okolnost, že proti kreacionistům „jsou používány argumenty, které jimi nejsou sdíleny“ (60). Pokud někdo s vážnou tváří tvrdí, že Země je stará cca. 10 000 let, není to něco, co by mělo být tolerováno, např. v rámci školní výuky, nýbrž něco, co by mělo být léčeno za použití psychofarmak. Pohybujeme se zde sice na jiné úrovni evidence než např. v geometrii, avšak lze si představit někoho, kdo prohlásí, že Pythagorova věta je argumentem, který on sám za sebe neuznává za platný a nesdílí ho. Budeme podobný postoj tolerovat jako alternativní? Existují tedy teoretické evidence, které nemůže zpochybňovat nikdo, kdo má „všech pět pohromadě“. Ale to je vskutku jen dílčí problém. Navíc autor sám si to uvědomuje a chce trvat jen na tom, že „praxe dominance je nevyhnutelná“ (60). Není nicméně nepodstatné, v jakých konkrétních souvislostech je praxe dominance vykonávána, přičemž je třeba rozlišovat kontexty teoretických evidencí, a praktických okolností, v nichž není právo dominance stejně jednoznačné jako v případě teoretických evidencí. Rozhodující v případech praktických okolností je ovšem sankcionovat porušování psaného, pozitivního práva. Je-li např. v nějaké zemi zákonem zakázáno mnohoženství či sňatky nezletilých dívek, je třeba vyžadovat dodržování této legislativní normy. Zde je právo dominance dáno nikoliv odvoláváním se tradice, domnělé nebo i skutečné hodnoty apod., ale jen a pouze vztahem k legalitě. Na tom je konec konců založen sekulární, demokratický stát, a to tehdy, je-li jeho pozitivní právo v souladu s listinou základních práv a svobod. Je skutečně otázkou, zda lze tolerovat postoje, které jsou založeny na konfliktu s takto koncipovanou legalitou. Tato souvislost, jež by si zasloužila podrobnější diskusi, je v práci překryta diskusí Forstova patrně

vskutku poněkud problematického rozlišení etiky a morality, jehož podobnost s Hegelem je i v tomto případě pouze náhodná. Souvislost tolerance a legality není dostatečně promyšlena. To může být samozřejmě dáno tím, že Forst sám nevěnuje tomuto tématu dostatečnou pozornost. V tom případě však autor sám na to měl čtenáře upozornit a poukázat tak na slabinu Forstovy koncepce. Pokud by navíc byla v práci diskutována tato souvislost, mohla by sloužit jako úvod do problematiky tolerance, protože jinak, nakolik jsem schopen to posoudit, jsou v ní představeny a diskutovány všechny základní souvislosti tohoto pojmu.

Přes uvedené výhrady se z důvodu zmíněné nadstandartní argumentačně-analytické úrovně práce kloním k hodnocení **výborně**.

PD Jindřich Karásek, Dr.